

som föregångare till moderna tidningar och att man därmed har missat att förstå den historiska kontext som skapade dessa medier. Framför allt har den tryckta tidningens betydelse för informationsflödet övervärderats på bekostnad av den handskrivna, som var det medium för nyhetsförmedling som samtiden prioriterade. Resultaten är som Droste skriver inte nya, men trots det värda att framhäva.

Det nya och intressanta som Droste lyfter fram är den sociala verklighet som nyhetsproduktion- konsumtion- och cirkulation var en del av i det tidigmoderna samhället. Drostes studie visar därmed hur fruktbart samläsning av olika sub-discipliner inom historievetenskapen kan vara, och som läsare kan man hoppas att fler tidigmoderna historiker testat mediehistoriska perspektiv.

Lunds universitet

KAJSA WEBER

Carla Killander Cariboni, Catharina Raudvere, Vassilios Sabatakakis & Johan Stenström, *Björnståhls resa: Europa och Konstantinopel 1767–1779* (Göteborg: Makadam förlag 2021). 563 s.

Björnståhls resa är en tvärvetenskaplig genomlysning av de textuella spåren efter orientalisterna och upplysningsmännen Jacob Jonas Björnståhl (1731–1779). Litteraturvetaren Johan Stenström, romanisten Carla Killander Cariboni, religionshistorikern Catharina Raudvere och nygrecisten Vassilios Sabatakakis närmar sig materialet från sina respektive håll och har fått två kapitel var till sitt förfogande.

Tonvikten i analyserna ligger på Björnståhls tolv sista år, som han tillbringade utanför Sverige för att på resande fot söka kunskap om Europa och Orienten. Under längre vistelser i Paris och London upptogs Björnståhl i olika lärda sällskap. Han mötte många av tidens litterära och vetenskapliga berömdheter – som Voltaire och encyklopedisten Diderot – och rörde sig i ett internationellt vetenskapsnätverk. Hans egna kunskaper i orientaliska språk och hans personliga kontakter med den berömde Linné var viktigt socialt kapital. Björnståhl var inte naturhistoriker utan en språkman; han hittade rara manuskript och tog del av publikationer på främmande språk. Han observerade även mycket annat, men återkom ständigt till vikten av att förstå språket för att kunna göra djupgående observationer och tolkningar. Catharina Raudvere, en av forskarna bakom *Björnståhls resa*, uttrycker att Björnståhl var ”mångintresserad” (s. 423). Detta märks i breven hem, särskilt i resebreven till kunglige bibliotekarien och tidningsutgivaren Carl Chris-

toffer Gjørwell som publicerade Björnståhls texter. Genom samarbetet med Gjørwell blev Jacob Jonas Björnståhl en svensk korrespondent vid den europeiska forskningsfronten.

Resebreven fick på sin tid spridning i en bokserie med den fullständiga titeln *Resa till Frankrike, Italien, Sweitz, Tyskland, Holland, Ängland, Turkiet, och Grekland* (hädanefter *Resa*). Den publicerades postumt av Gjørwell. De sex volymerna av *Resa* utgör det huvudsakliga källmaterialet för de undersökande texterna i *Björnståhls resa*. Som Carla Killander Cariboni konstaterar kan *Resa* karakteriseras både som brevsamling och som reseskildring (s. 131). De första tre delarna består av Björnståhls resebrev. Björnståhl dog hastigt i Thessaloniki. Hans tillhörigheter skickades till Konstantinopel där han varit baserad i närmare tre år. Carl Petter Blomberg, legionspredikant vid svenska beskickningen, rapporterade till förläggaren Gjørwell om kvarlätenskapen, inklusive en resejournal med utförliga dagboksanteckningar på franska. Enligt Blomberg var inte allt innehåll i dagboken lämpat att spridas. Blomberg erbjöd sig att göra en svensk sammanfattning som fyllde fjärde och halva femte delen av *Resa*. Medan tidigare forskare valt att bara använda breven lyfter Killander Cariboni fram betydelsen av dagboken som ett viktigt komplement till resebreven. Dagboken skrevs med andra intentioner än resebreven, vilka skulle publiceras.

Analysen av *Resa* är resultatet av ett VR-finansierat projekt med forskare från Köpenhamn och Lund, där universitetsbiblioteket sitter på en Björnståhlsamling. I den resulterande boken gör Johan Stenström en forskningsgenomgång av reseberättelsen som genre och bidrar med en viktig tolkningsram för 1700-talsresenärens texter. Stenström lyfter med god nyhetskänsla fram episoder. Som exempel kan nämnas en bekantskap Björnståhl gjorde i Amsterdam med svensken Carl Gustaf Dahlberg (1721–1781). Via giftermål hade Dahlberg blivit slavägare och innehavare av en kaffeplantage i Surinam. Detta blir via sidosprång i annan 1700-tals-forskning en brännande utveckling om naturalhistoriska samlingar, slavhandel och svek.

Även Catharina Raudveres fylliga kapitel om Björnståhls möten med orientalister i Europa och om hans år i Konstantinopel innehåller mycket stoff av historiskt intresse. Raudvere lyfter fram Björnståhls brev från Konstantinopel som en viktig del i den svenska etnografins historia och som de första stegen i svenska islamstudier. Men det som Björnståhl rapporterar från Konstantinopel sticker enligt Raudvere inte ut särskilt mycket i förhållande till andra samtida rapporter.

Den mest unika delen av Björnståhls resa, färden till Grekland, redogör Vassilios Sabatakakis för i sina kapitel. Under de sista månaderna av sitt liv besökte Björnståhl de spektakulära Meteoraklostren som är byggda på höga sandstensklippor med lodräta stup. Dit kunde man bara komma med

munkarnas hjälp, genom att hissa upp i ett nät eller klättra på repstegar. Björnståhl var den förste europén som besökte klosterkomplexet i forskningssyfte.

Carla Killander Cariboni är docent i romanska språk, med italienska som modersmål och med fransk litteratur som akademisk specialitet. I hennes båda kapitel lyfts Björnståhls samlade verk upp och undersöks med narratologiska dissektionsinstrument. I ett kapitel om Björnståhl som brevskrivare anläggs ett tematiserande grepp där ett avsnitt handlar om hur han beskrev kvinnor, eller snarare inte beskrev dem.

Med några få specialbegåvade undantag verkar inte kvinnor ha intresserat Björnståhl särskilt mycket. Visserligen säger Björnståhl i ett sent brev till Gjörwell daterat januari 1779, att han när han någon gång i framtiden kommer till ro, tänker söka sig "une chere moitié" (s. 476–477). Men de starkaste uttrycken för kärlek tycks gälla Carl Fredrik Rudbeck, son till hovmarskalcken Adolf Rudbeck, och Björnståhls resesällskap under den europeiska delen av utlandsvistelsen. Carl Fredrik var 12–13 år gammal sommaren 1767 när resan inleddes. När lärare och elev skildes åt i London i mars 1776 efter att ha kamperat ihop i nästan ett decennium skulle Rudbeck återvända till Sverige, medan Björnståhl på kungligt uppdrag reste till Konstantinopel.

Det framgår bland annat av brev från Konstantinopel att skilsmässan tog hårt på Björnståhl. Hans kvarlåtenskap när han dog i Grekland 29 juli 1779 bestod av handskrifter och böcker. Böckerna hade testamenterats till reskamraten och vännen Carl Fredrik Rudbeck som enligt testamentet borde se "att mit hjerta är alltid lika oförändrat til honom, och jag har älskat honom intil döden" (s. 492). Detta citeras i ett av Vassilios Sabatakakis kapitel om den grekiska och sista delen av Björnståhls resa och liv, men varken här eller någon annanstans i boken verkar författarna öppna för en tänkbar kärleksrelation mellan den äldre mannen och hans elev.

Björnståhls resa är resultatet av ett forskningssamarbete över disciplingränserna. I boken har fyra forskare närmat sig Björnståhls liv och värv från sina respektive blickpunkter. Det är mycket lärt. Mycket uppslagsrikt. Men upplägget leder till att läsaren får följa Björnståhls livscykel flera varv. När en författare slutar sina kapitel med det tragiska dödsfallet i Grekland är Björnståhls lovande ungdom bara ett par sidor bort, där nästa uttolkare tar vid med sin genomgång och analys som helt naturligt börjar från början. Det är ett spännande liv som avhandlas, men för den som läser från pärm till pärm blir det upprepningar av information. Detta kunde ha ekonomiserats. 563 sidor är några sidor för mycket. Samtidigt ska sägas att det tvärvetenskapliga angreppssättet hör till bokens stora förtjänster.